

УДК 343.148:658.62

І.А. ПЕТРОВА, канд. техн. наук, доц., Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СЛІДЧИМ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ

Ключові слова: судово-товарознавчі експертизи, споживчі товари

Одним із головних державних завдань на кожній стадії суспільного розвитку є боротьба зі злочинністю. Особливого значення вона набуває в умовах прискорення науково-технічного прогресу. Зростання злочинності в Україні сьогодні може зупинити поєднання конкретних законодавчих і відповідних організаційних заходів (у тому числі правоохоронних) із науковими розробками.

Актуалізація наукового і методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності через впровадження у діяльність правоохоронців новітніх наукових досягнень і передового досвіду формують основні завдання, які необхідно вирішувати наукам, що забезпечують діяльність правоохоронних органів і судів (кримінальний процес, криміналістика, судова експертиза тощо). Важливу роль у цьому відіграє комплексне дослідження проблем судово-товарознавчої експертизи споживчих товарів, яке спрямоване на підвищення ефективності їхнього використання у боротьбі із злочинністю (починаючи із крадіжок і закінчуючи значними економічними злочинами із великими фінансовими збитками для держави).

Проблематикою судово-товарознавчих досліджень у кримінальному провадженні присвячені роботи провідних вчених, а саме М.І. Альхамова, В.В. Архіпова, К.А. Букалова, Л.І. Георгієва, О.О. Желавської, О.О. Закатова, М.О. Миколаєвої, Я.С. Сапошинського

та інших. Однак, питання щодо конкретизації моменту призначення даного виду експертизи залишилось поза їхньою увагою. Звідси, метою статті є конкретизація моменту призначення судово-товарознавчої експертизи в залежності від групи досліджуваного товару та наявності достатньої кількості інформації для її обґрунтованого виконання. Її новизна полягає у визначенні особливостей призначення судово-товарознавчої експертизи в залежності від групи товарів та умов їх виготовлення, реалізації та використання.

На всіх етапах розвитку держави, особливо в умовах становлення та розвитку ринкової економіки, які базуються на ускладнених господарських зв'язках, виникає необхідність комплексного використання різних галузей знань (правових, економічних, товарознавчих, технологічних тощо) для успішного розкриття злочинів. Ускладнення у сучасних умовах процесу встановлення істини за кримінальними чи цивільними справами являє собою один із стимулів розширення можливостей судово-товарознавчої експертизи. Його можна розглядати як соціальне замовлення практики боротьби із злочинністю науці. Згідно з вимогами кримінального, цивільного та господарського процесу суд, прокуратура та слідчий повинні всебічно та об'єктивно дослідити всі обставини, що мають значення для справи.

Успіх у встановленні обставин скоєного злочину залежить від значної кількості факторів, одним із яких можна назвати порядок проведення слідчих дій. Слідчий обирає послідовність дій, і від того на скільки правильно він це зробив, залежить ефективність розслідування, яке він проводить. Це аксіома попереднього розслідування. Вона поширюється і на порядок призначення та проведення судово-товарознавчих експертиз при розслідуванні конкретних злочинів. Експертизи завжди мають бути корисними для розслідування злочинів, оскільки висновки експерта є одним із важливих доказів за судово-процесуальним законодавством [1]. Для реалізації цього не-

обхідно, щоб при їх проведенні дотримувалась послідовність щодо моменту їхнього призначення. Кожна судово-товарознавча експертиза має бути призначена в конкретний момент розслідування скоєного злочину – саме в цьому і полягає логіка використання результатів такої експертизи у процесі доказування.

Момент, коли необхідно призначити і провести судово-товарознавчу експертизу, обумовлений особливостями експертних досліджень конкретних груп товарів та загальною стратегією розслідування. Однак, як свідчить практика, слідчі часто цьому не надають ніякого значення. Це базується на переконанні, що час призначення судово-товарознавчої експертизи не має ніякого значення, все одно її результати стануть корисними для розслідування. Окрім цього слідчі впевнені, що результати товарознавчих експертних досліджень зовсім не залежать від того, яке місце вони займають у послідовності експертиз, що проводяться за даною справою. Така логіка може ґрунтуватись лише на спрощенні всього процесу доказування, коли помилково припускають, що якщо науковість експертного дослідження гарантує його об'єктивність, то час проведення такого дослідження не може вплинути на його результат. Можна стверджувати, що така позиція є помилковою.

Всі судово-товарознавчі експертні дослідження відрізняються одне від одного використаними методами і засобами, які по-різному впливають на досліджуваний об'єкт. До речі, і самі об'єкти дослідження значно відрізняються один від одного. Результатом використання окремих методів може бути повне знищення чи руйнування об'єкту, представленого на дослідження; в інших випадках властивості цього об'єкту можуть бути сильно змінені. Саме тому несвоєчасне проведення судово-товарознавчої експертизи може привести до того, що виявиться неможливим проведення інших експертиз. Така ситуація виникає у випадках, коли різні експертизи досліджують один і той самий об'єкт (напри-

клад, при дослідженні виробів із хутра чи шкіри коли проводяться товарознавча, біологічна, хімічна та технологічна експертизи). У зв'язку з цим слідчий при призначенні судово-товарознавчої експертизи має враховувати особливості, що притаманні різним групам споживчих товарів та методикам щодо їхнього дослідження.

При проведенні судово-товарознавчого дослідження експерт використовує спочатку всі можливі методи, що не руйнують об'єкт дослідження, а після цього ті, що можуть привести до зміни властивостей та ознак об'єкта. Ця особливість повинна враховуватись слідчим при призначенні судово-товарознавчої експертизи разом із іншими судовими експертизами. Для правильного вирішення такого питання слідчий повинний передусім мати інформацію щодо методик, які будуть використані при проведенні конкретних експертних досліджень [2]. Таку інформацію слідчий може отримати від експерта-товарознавця, якого він планує залучити до проведення такої експертизи, або від спеціаліста в галузі товарознавства, або з довідкової літератури. Але в усіх випадках ще до проведення конкретних експертних досліджень товару він має з'ясувати, яка буде використана експертом методика дослідження і якими будуть наслідки її використання щодо зберігання властивостей наданого об'єкту дослідження. Виходячи з цієї інформації слідчий вирішує коли, на якому етапі розслідування він призначить дану експертизу і кому вона буде доручена.

Окрім цього слід враховувати також і те, що для проведення судово-товарознавчої експертизи окрім матеріального об'єкту потрібен ще і конкретний обсяг інформації. Інакше кажучи, необхідна інформаційна база, яка може формуватись у тому числі й на основі попередньо проведених експертиз у цій справі. Наприклад, повною та обґрунтованою буде судово-товарознавча експертиза продовольчих товарів, коли експерт-товарознавець має висновок технологічної експертизи цих об'єктів та експертизи харчових продуктів.

Таким чином, судово-товарознавча експертиза повинна проводитись із максимальною ефективністю тільки у конкретний момент розслідування, який встановлюється виходячи з оцінки обсягу отриманої інформації, як достатньої для повноцінного дослідження.

На необхідність представлення експерту-товарознавцю інформації, достатньої для отримання результату, обсягу опосередковано вказано у законі. Так, у п.2 ст.196 КПК України вказано, що при призначенні експертизи слідчий у постанові вказує об'єкти, які мають бути досліджені та перелічує матеріали, що пред'являються експертові для ознайомлення [3]. Включення до об'єктів дослідження і додаткових матеріалів, у тому числі й матеріалів справи, слід вважати визнанням законодавцем того, що у деяких випадках судово-товарознавча експертиза без цього проведеною бути не може і зробити висновки без попередньо проведених слідчих дій неможливо. Тим самим закон опосередковано визнає, що проведення експертизи має бути своєчасним, а слідчий повинен визначати момент її призначення і проведення виходячи із ходу розслідування, що відображено у матеріалах справи. Наприклад, експерт-товарознавець має встановити збитки, що спричинені руйнуванням майна (пожежа, затоплення та ін.). У такому випадку важко очікувати, що на дослідження будуть представлені матеріальні об'єкти, експерт-товарознавець проводить експертизу, використовуючи інші матеріали (у тому числі й матеріали справи).

Необхідний обсяг інформації для проведення судово-товарознавчої експертизи може бути отриманий не тільки в результаті проведення допитів, оглядів, обшуків та інших слідчих дій, що проведені слідчим, але й в результаті інших експертиз. У зв'язку з цим, розглядаючи проблеми виконання експертиз, можна говорити про необхідність їхнього проведення у визначеній послідовності, оскільки результати одних експертиз формують інформаційну базу для проведення інших [4].

Вибір моменту призначення судово-товарознавчої експертизи залежить від наявності протидії з боку особи, винної у скоєнні злочину, або інших осіб, що зацікавлені в результаті справи. Такі особи можуть діяти у напрямку викривлення та перекручування інформації, що знаходиться у матеріалах, які надаються експерту-товарознавцю на дослідження. Подібні викривлення можуть вноситись у документи, що підтверджують початкову вартість об'єктів наданих експертові, або інформації щодо їхньої кількості та якості.

Практика розслідування економічних злочинів знає випадки, коли під час розслідування в документи вносились додаткові записи, яких раніше не було, документи замінювались чи зникали. Все це змінювало загальну картину події. Для того, щоб на експертне дослідження не впливала подібна інформація, необхідно провести дії, за допомогою яких можна викрити її неправильність. У таких випадках судово-товарознавча експертиза може бути призначена тільки після проведення комплексу відповідних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій щодо перевірки такої інформації.

Окрім цього, момент призначення судово-товарознавчої експертизи може бути обумовлений низкою стратегічних міркувань. Наприклад, вирішення такого питання може залежати від особливостей скоєного злочину та кола осіб, які тим чи іншим чином до нього причетні. В окремих випадках експертизу слід призначати і проводити відразу ж після порушення кримінальної справи, а у інших – не на перших, а на наступних етапах розслідування. У першому випадку це може бути обумовлено необхідністю з'ясування питання щодо наявності злочину чи його відсутності (наприклад, коли є підозра, що товар фальсифікований, а вилучені об'єкти швидко псуються); у другому випадку – коли постає питання щодо залучення додаткових доказів для підтвердження факту скоєння злочину (матеріальних об'єктів обмаль або вони зовсім відсутні).

Послідовність призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи необхідно розглядати як частину методики розслідування конкретних злочинів. Тому момент їхнього призначення має бути обумовлений прагненням підвищити ефективність розслідування цього злочину. І у такому випадку необхідно виходити з того, що проведення судово-товарознавчої експертизи є частиною процесу доказування, а тому по відношенню до неї використовують логіку доказування. Впливаючи саме з логіки доказування, в цьому процесі кожна дія і кожний доказ мають бути на чітко визначеному місці, оскільки не завжди можна поєднати два окремих судження в доказ, і не завжди із будь-якого «першого» витікає «друге». Таке є можливим, коли між судженнями є об'єктивний зв'язок [5]. Саме завдяки такій логіці доказування створюється загальна картина події, з якої можна зробити висновок щодо скоєння даного злочину та вини конкретної особи у його здійсненні, дати відповіді на інші питання, які пов'язані з цим злочинном.

Досягти цього можна дотримуючись конкретної логіки, яка має визначатись діючим законодавством, особливістю даної слідчої ситуації, специфікою злочину, що розслідується та природою того джерела, з якого має бути отримана конкретна інформація. Порушення логіки може привести до того, що слідчий не отримає однозначної інформації або отримає неправильну. Іншим негативним наслідком може бути те, що отримана інформація оформлена в систему, яка не відображає у дійсності подію, що відбулася. Таким чином, і досудове, і судове слідство повинно дотримуватись чітко визначеної логіки, представленої у формі моделі чи формі алгоритму.

Визначення моменту, в який необхідно призначити та провести судово-товарознавчу експертизу відноситься до стратегії, яку слідчий обирає для розслідування конкретного злочину. Такий момент повинен бути чітко розрахований та вивірений у залежності від того, що вже відомо слідчому, а що тільки

має бути з'ясованим, які слідчі дії та оперативно-розшукові заходи вже проведені, а які тільки планується провести. Слідчий повинен вже на попередніх етапах розслідування знати судово-товарознавчу експертизу яких об'єктів необхідно буде провести і те, що планується виявити в результаті проведення такої експертизи. Вибір своєчасного моменту призначення судово-товарознавчої експертизи може визначити успіх всього розслідування, а зволікання чи поспіх може привести його у глухий кут. Саме своєчасність призначення судово-товарознавчої експертизи може обумовити якість отриманих доказів і визначає всю їх систему. Від того, яке місце у послідовності здійснюваних слідчих дій займе судово-товарознавча експертиза та конкретне експертне дослідження, залежить встановлення істини у конкретній справі.

Таким чином, зазначимо, що судово-товарознавча експертиза має проводитись із максимальною ефективністю тільки у конкретний момент розслідування, який встановлюється виходячи з оцінки обсягу отриманої інформації, як достатньої для повноцінного дослідження. Враховуючи все вищевказане, слідчий при складанні плану розслідування завжди повинен виходити з того, що судово-товарознавча експертиза має проводитись у визначеній послідовності із іншими експертизами. Ця послідовність обумовлюється як особливостями самих експертних досліджень, так і необхідністю ефективного розслідування справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подольный Н. А. Последовательность проведения экспертиз в ходе предварительного расследования / Н. А. Подольный // Эксперт-криминалист. – 2009. – № 4. – С. 4–6.
2. Плесовских Ю. Г. Судебная экспертиза: проблемы назначения и производства / Ю. Г. Плесовских // Эксперт криминалист. – 2009. – № 2. – С. 39–45.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х. : Одиссей, 2009. – 240 с.

4. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение / А. Р. Шляхов. – М.: Юрид. лит., 1979. –168 с.

5. Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А. А. Эйсман. – М. : Юрид. лит., 1967. – 152 с.

Петрова І. А. Деякі аспекти призначення слідчим судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів / І. А. Петрова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 602–606 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11piaect.pdf>

Конкретизовано момент призначення судово-товарознавчої експертизи залежно від групи досліджуваного товару та наявності достатньої кількості інформації для її обґрунтованого виконання.

***

Петрова И.А. Некоторые аспекты назначения следователем судебно-товароведческой экспертизы потребительских товаров

Конкретизирован момент назначения судебно-товароведческой экспертизы в зависимости от группы исследуемого товара и наличия достаточного количества информации для ее обоснованного проведения.

***

Petrova I.A. Some Aspects of Assigning the Forensic and Commodity Examinations of Consumer Goods by Investigator

The specify of the assigning of a forensic and commodity examination depending on the group of studied product and the availability of sufficient information for its reasoned conduction is devoted.